

WIPO COPYRIGHT TREATY (WCT) VA UNING RAQAMLI ASARLARNI TIJORATLASHTIRISHGA TA’SIRI

Aminova Maftuna Madiyor qizi

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

Huquq kafedrası o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqola WIPO Copyright Treaty (WCT)ning raqamli davrda mualliflik huquqi himoyasiga ta’siri hamda asarlarni xalqaro miqyosda tijoratlashtirish uchun yaratilgan huquqiy maydonni tahlil qilinadi. Xususan, WCT tomonidan raqamli asarlar — kompyuter dasturlari va ma’lumotlar bazalari — himoyasi, ulardan onlayn foydalanish (distribution, communication to public) huquqlarining kengaytirilgan shakllari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, WCTning qabul qilinishi va 2019-yilda World Intellectual Property Organization (WIPO) Internet shartnomalariga qo‘shilgan O‘zbekiston Respublikasi tajribasi misolida, global va milliy huquqiy moslashuv jarayoni tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *WCT, mualliflik huquqi, raqamli davr, WIPO internet shartnomalari, kompyuter dasturlari, ma’lumotlar bazasi, xalqaro tijoratlashtirish, O‘zbekiston tajribasi, huquqiy moslashuv.*

АННОТАЦИЯ: *В данной статье анализируется влияние WIPO Copyright Treaty (WCT) на защиту авторских прав в цифровую эпоху и создание юридических условий для коммерциализации произведений на международном уровне. Особое внимание уделяется расширенным правам на цифровые произведения — компьютерные программы и базы данных — включая право распространения и публичного предоставления онлайн. Также рассматривается процесс ратификации WCT и включения её в интернет-договоры WIPO, на примере опыта Узбекистана, присоединившегося к «интернет-конвенциям» в 2019 году, и оценки гармонизации международных и национальных норм.*

Ключевые слова: *WCT, авторское право, цифровая эпоха, интернет-договоры WIPO, компьютерные программы, база данных, международная коммерциализация, опыт Узбекистана, правовая гармонизация.*

ABSTRACT: *This article analyses the impact of the WIPO Copyright Treaty (WCT) on copyright protection in the digital age and the creation of a legal framework for the international commercialization of works. Specifically, it examines the extended rights granted under the WCT for digital works — computer programs and databases — including distribution and on-demand public communication rights. The article also reviews the ratification process of the WCT and its inclusion in WIPO Internet treaties, with a case*

study of the Republic of Uzbekistan, which acceded to those treaties in 2019, assessing the harmonization of international and national legal norms.

Keywords: WCT, copyright, digital age, WIPO Internet treaties, computer programs, database, international commercialization, Uzbekistan case, legal harmonization.

Kirish

XX asrning oxiri va XXI asr boshlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining tez sur’atda rivojlanishi mualliflik huquqi tizimida yangi muammolar va talablarni keltirib chiqardi. Elektron kitoblar, audio–video fayllari, kompyuter dasturlari, ma’lumotlar bazalari va internet orqali tarqatiladigan boshqa raqamli asarlar mualliflik huquqining an’anaviy qonunchilik nuqtai nazaridan himoyasini murakkablashtirdi.

Shunday vaziyatda, mualliflik huquqini raqamli muhitda himoya qilish va asarlarni tijoratlashtirish (licensing, distribution, on-demand foydalanish) ehtiyojini qondirish maqsadida xalqaro darajada yangi normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Ulardan eng muhimlaridan biri — WCT²⁷.

2019-yildan boshlab O‘zbekiston ham WIPO “internet konvensiyalari” tarafdori bo‘ldi. Bu esa mamlakatimizda raqamli asarlar huquqiy himoyasi va tijoratlashtirish uchun xalqaro standartlarga mos sharoitni yaratdi²⁸.

Ushbu maqolada WCTning asosiy huquqiy mexanizmlari, raqamli asarlar (xususan, dasturlar va ma’lumot bazalari) himoyasi, ularning xalqaro tijoratlashtirilishi va O‘zbekiston tajribasidagi me’yoriy moslashuv tahlil qilinadi.

Asosiy qism

WCT — bu Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works doirasida, raqamli muhitda mualliflik huquqlarini kengaytirish maqsadida 1996-yilda qabul qilingan maxsus shartnoma²⁹.

WCT himoya doirasini an’anaviy “adabiy va san’at asarlari” doirasidan kengaytirib, kompyuter dasturlari va ma’lumotlar bazalari kabi raqamli mahsulotlarni ham mualliflik huquqi obyektlari sifatida belgilaydi.

Mualliflarga yangi iqtisodiy huquqlar beriladi:

1. **Tarqatish huquqi (distribution right)** — asar nusxalarini sotish yoki boshqa mulk huquqi o‘tish orqali publicga taqdim etish.

2. **Ijara huquqi (rental right)** — kompyuter dasturlari, kinofilmlar, fonogrammalardagi asarlarni tijorat ijara asosida berish huquqi.

²⁷ https://www.wipo.int/en/web/treaties/ip/wct/summary_wct?utm_source=chatgpt.com

²⁸ https://www.wipo.int/wipolex/en/treaties/notifications/details/treaty_wppt_97

²⁹ www.wipo.int

3. Publicga kommunikatsiya huquqi (communication to the public / making available)

— Internet yoki boshqa telekom tarmoqlari orqali, foydalanuvchilarga “on-demand” (vaqt va joy tanlash imkonini bilan) asarni taqdim etish huquqi.

Shuningdek, WCT davlatlarga ushbu huquqlarni himoya qilish, texnologik himoya vositalarini (masalan, DRM) tan olish va ularni buzishga qarshi samarali chora-tadbirlar joriy etishni talab qiladi.

Bu holat raqamli asarlarni — jumladan, dasturlar, ma’lumot bazalari, elektron kitoblar, audio-video asarlar — xalqaro tijorat bozorida litsenziyalash, sotish, ijara, streaming va boshqa monetizatsiya shakllari orqali tarjima qilish imkoniyatini yaratadi.

WCT va O‘zbekiston tajribasi

2019-yilda O‘zbekiston WCT va WIPO Performances and Phonograms Treaty ga qo‘shildi — ya’ni, mamlakatimiz rasmiy ravishda WIPO “internet shartnomalari” tarafdori bo‘ldi.

Bu esa O‘zbekistonda raqamli asarlarni (masalan, elektron kitoblar, dasturlar, ma’lumot bazalari va boshqa kontent) himoya qilish va ularni xalqaro hamda milliy tijorat bozoriga chiqarish uchun zarur huquqiy poydevor yaratdi.

Milliy qonunchilikda ham asarlar, dasturlar va ma’lumot bazalariga bo‘lgan mulkiy huquqlarni ro‘yxatdan o‘tkazish, litsenziyalash va huquqni qayta o‘tkazish tartiblari belgilanmoqda. Masalan, ma’lumotlar bazasi va dasturlar bo‘yicha foydalanuvchi huquqlari va litsenziya shartnomalarini ro‘yxatdan o‘tkazish tartiblari mavjud.

Biroq amaliyotda ayrim muammolar mavjud — masalan, raqamli asarlarni global platformalarda litsenziyalashda huquq egaligining aniqligi, DRM va onlayn tarqatish shartlariga muvofiqlik, hamda xalqaro standartlar bilan milliy tizimni samarali moslashtirish zarur.

WCT asosida raqamli asarlar tijoratlashtirishning imkoniyatlari va muammolari

1. Imkoniyatlari

- Raqamli asarlar — dasturlar, elektron kitoblar, ma’lumot bazalari — xalqaro bozorda sotish, litsenziyalash, ijara asosida tarqatish va on-demand streaming/sharhlanganlik shakllarida tijoratlashtirilishi mumkin.

- Mualliflar va huquq egalari o‘z asarlarini global miqyosda himoya qilish va daromad olish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

- Elektron tijorat, onlayn platformalar, kutubxonalar va streaming servislar orqali keng auditoriyaga erishish; bu esa, ayniqsa, global publikatsiya, ilmiy nashrlar, media, dasturlar ishlab chiquvchilar va boshqa kreativ sohalar uchun foydalidir.

2. Muammolari va cheklovlari

• Raqamli muhitda “piratlik” va noqonuniy tarqatish — Internet orqali asarlarni noqonuniy nusxalash va tarqatish huquqbuzarlik ehtimoli yuqori. WCT shartlari bo‘yicha texnologik himoya vositalari joriy etilishi kerak, lekin amaliyotda bu hamma joyda samarali ishlamasligi mumkin.

• Milliy qonunchilik va amaliyotda xalqaro standartlar bilan to‘liq moslik yo‘qligi — bu esa litsenziyalash va tijoratlashda muammolar tug‘dirishi mumkin. O‘zbekiston kabi davlatlarda huquqiy mexanizmlar, ro‘yxatga olish tartiblari, huquqni ijro etish va qonunchilik bazasi hali to‘liq shakllanmagan bo‘lishi ehtimoli mavjud.

• Raqamli asarlarni xalqaro bozorga chiqarishda til, format, litsenziya shartlari, DRM, huquqiy majburiyatlar va mualliflik egaligi masalalari yuzaga keladi. Bu esa huquqiy va texnik moslashuvni talab qiladi.

Xulosa

WCT raqamli davrda mualliflik huquqini himoya qilish va asarlarni xalqaro tijoratlash tirish bo‘yicha muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qiladi. U — an‘anaviy san‘at va adabiyot asarlari bilan birga — kompyuter dasturlari, ma‘lumot bazalari va boshqa raqamli mahsulotlarni ham mualliflik huquqi obyekti deb tan oladi va mualliflarga keng iqtisodiy huquqlar beradi: tarqatish, ijara va publicga on-demand taqdim etish.

O‘zbekistonning 2019-yilda WIPO Internet shartnomalariga qo‘shilishi bu yo‘nalishda muhim qadam bo‘ldi va raqamli kontentni himoya qilish hamda tijoratlash tirish uchun asos yaratdi. Biroq, amaliyotda huquqiy moslashuv, DRM bilan bog‘liq mexanizmlar va global bozorda raqobat sharoitida samarali ishlash masalalari hanuz hal qilinishi lozim.

Kelajakda O‘zbekiston qonunchiligini WCT talablariga yanada to‘liq moslashtirish, litsenziyalash va huquqni ijro etish tizimini takomillashtirish, shuningdek, raqamli asarlarni xalqaro bozorga chiqarishda texnik va huquqiy infratuzilmani mustahkamlash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. WIPO Copyright Treaty (WCT) — Summary of the WCT. WIPO — World Intellectual Property Organization.
2. WIPO Copyright Treaty (1996) — original treaty text. WIPO.
3. «WIPO Copyright Treaty and Performances and Phonogram Treaty take effect in Uzbekistan», Tashkent Times, 2019-yil 17-iyul.
4. «WIPO mualliflik huquqi to‘g‘risidagi shartnomani (WCT) implementatsiya qilishning huquqiy asoslari: O‘zbekiston tajribasi», International Journal of Scientific Researchers (IJSR).
5. Sharipova N.A., «Mualliflik huquqining xalqaro me‘yoriy -huquqiy asoslari», Modern Education and Development, 2025.